

csak a Baš-Čelikre vonatkoztatva tűnik visszásnak, hanem a csodakasztélyhoz kötődő fordítói eljárást is a maga torzító mivoltában láttatja. Mert a kacsalábon forgó kastély mégsem egészen ugyanaz, mint az, amelyik az ég és a föld között lebeg (még ha mindkettő légvár is). A Baš-Čelik is inkább maradt volna meg annak, ami, mint hogy Vasgyúró lett belőle anélkül, hogy erre akár a legcsekélyebb mértékben is rászolgált volna.

A *mesére* összpontosító gyerekközönséget, amelynek ez a könyv készült, az itt felsorolt kifogások természetesen hidegen hagyják. Lesz-e módjuk olyan könyvekhez is hozzájutni, amelyekből megszerezhetik azt a többlettudást, amelynek birtokában öt, tíz, vagy tizenöt év múlva, ha netán újból kezükbe kerül *A sárkányölő királyfi* című mesekönyvük, rájönnek majd, hogy ezúttal csak egy *derék*, s nem minden vonatkozásban jó olvasmányt kaptak.

CSEH Márta

TEMERIN SZELLEMI ÉS TÁRGYI MONOGRÁFIÁJA

Csorba Béla: *Temerini néphagyományok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A közelmúltban jelent meg Csorba Béla és tizenöt gyűjtőtársa jóvoltából — kik a temerini Művelődési Kör néprajzi csoportjának tagjai — Temerin monográfiája. „Az elmúlt évek során” gyűjtötték az anyagot, de hogy hány év alatt állt össze a kötet, nem tudjuk meg az előszóból, noha a szerző/gyűjtő említést tesz arról, hogy a Művelődési Kör által 1977-ben ‘szervezett néprajzi szeminárium résztvevői segítettek a gyűjtésben. Feltételezhetjük tehát, hogy az utóbbi tíz esztendő gyűjtőmunkájának eredményét tartja kezében az olvasó.

A gazdag anyagból, melyet Németh Mátyás, Varga Somogyi Károly és Csorba Béla értékes fotói tesznek színesebbé, néhány témakör kimaradt, amire Csorba felhívja a figyelmet rövid bevezetőjében: tárgyalannak látta ugyanis, hogy Temerin népi építészetét ismételten feldolgozzák, hiszen azt már Harkai Imre néhány évvel ezelőtt részletesen bemutatta könyvében (*Temerin népi építésze*). A község népművészete — az egykor fazekasok munkája —, jelentős ugyan, de ma már nem képvisel élő hagyományt, ezért nem is foglalkoznak vele a gyűjtők. Ugyanez vonatkozik a már feledésbe merülő tánckultúrára, kivéve a táncos gyermekjátékokat, ezekből és a gyermekmondókákból ugyanis egész kötetnyi anyag várja az önálló megjelenést. A népzenei anyagból is csak ízelítőt ad a gyűjtemény.

A bevezető végén tette közzé a gyűjtő az adatközlők névsorát, „akik nélkül nem jöhetett volna létre ez a könyv”. Milyen kár, hogy a 133

adatközlő névsora a születési évükkel (talán helyszűke miatt?!) áttekinthetetlen, zsúfolt szöveg lett.

Csorba a könyv első részében tudományos alapossággal levéltári kutatások és megjelent publikációk segítségével magyarázza a község letelepedésének és fejlődésének történetét. A XVIII. század elejétől (1718) szerepel a község a mai nevén. Első telepesei délszlávok, akik a jobbagyi terhek teljesítése elől a XVIII. század végén a Sajkás-vidékre költöztek, megalapítva ott a mai Đurdevót. Ezekben az évtizedekben indul meg a magyarság letelepedése, és szinte száz éven keresztül nem változik a nemzetiségi összetétel. Az első szerb nemzetiségű önkéntesek 1919-ben telepedtek le, kiknek helyére a II. világháború éveiben bukovinai székelyeket költöztettek. Az 1981. évi népszámlálás adatai szerint Temerin községet a hozzá tartozó két településsel, Járekkal és Szőreggel, valamint az ehhez tartozó Kamendinnal együtt zömmel szerbek (10.796) és magyarok (10.018) lakják. Ez a nyelvi megoszlás, noha Temerinben több a magyar nemzetiségű (9803), mint a szerb (4150), nem tükrözi a temerini nyelvjárások főbb sajátosságairól szóló fejezetben a kölcsönhatást, pontosabban a szerb nyelv hatását a magyar nyelvre. Pedig érdemes lett volna kitérni az alaktani jelenségek után erre a szempontra is, hiszen még a bukovinai székely lakosság nyelvi hatása is érezhető a temerini nyelvjáráson (pl. a -val/-vel határozórag v-je nem asszimilálódik: kézzel, lábval stb.), igaz, csak az idősebbek nyelvében. Annál is inkább szükséges volna ez az elemzés, mert Csorba a könyv egyik fejezetében szépen rámutat: „A község néprajzi képét történetének elmúlt két évszázada alatt döntő mértékben határozták meg a különféle irányú migrációs folyamatok. A XVIII. század második felétől kezdve szerbek, magyarok, németek, zsidók és szlovákok éltek egymás mellett hosszabb-rövidebb ideig, nyomot hagyva egymás népi kultúrájában.”

A gazdasági életről szóló fejezetben a fő gazdasági ágak sajátosságai-
val ismerkedhet meg az olvasó: a földműveléssel, állattartással és néhány mesterséggel, különös tekintettel a temerini kubikusok életkörülményeire. Párhuzamosan a gazdasági ágak jellegzetességeivel, megismerhetjük a tárgyi néprajz ide vonatkozó tárgyait is.

A *Népviselet* fejezetben egy érdekes adatra figyelhet fel az olvasó: Temerinben ugyanis a gyerekeket mindaddig bokáig érő *babaingben* járatták (ez egyébként nem kizárólag temerini szokás!) amíg a születésnapjukon a kezükbe adott összeszáradt köldökzsinórt ki nem bogozták. Akinék sikerült a próbatétel — írja Csorba —, az „igazi ruhát” kapott. A falu táltosa, a századforduló táján élt Giga Ignác bácsi, akiről úgy tudták, hogy foggal született, öregkorában is babaingben járt, mert, nem vót rendes”. Érdekes mozzanata ez a temerini hiedelemvilágnak, a táltos a néphitben tudós ember. Temerinben két táltosról tudnak, akik a századfordulón éltek: „... gyermekkoromba még láttam is,

akit hát táltosnak mondták. Az egyiket (...), nem tudom a nevit neki, csak Pú Pistának nevezték. Az átlag mindig oán vastag vászongatyába járt. Nadrág egyáltalán nem vót neki. De az is hát szégin fejin mindig lucskos vót, mer hát nem vót fölszerelve tudománnyal annyira, hogy ő el tudott vóna mēnni a vécére... A másikat pedig Giga Ignácnak nevezték. Szeginykémnek a szája mindég ki vót pálvá, fojt a nyála neki, de különben is azé emigy hát tudott józanul gondókozni (...), ők ketten vótak a faluba ijen gigák (hülyék), akire rámondták, hogy ezek foggal születtek." Viszont a táltos onnan lesz táltos, magyarázza rovább a közlő, hogyha a fogát, amellyel született meg tudja őrizni hétéves koráig, „akkor az aztán tud sok mindenfélét csinálni!”, de ha ellopják tőle, akkor oda a tudománya. „De hát ezeknek egyáltalán nem vót (ti. foguk), nem tudott rá vigyázni a szülei, így hát ők nem tudtak semmifélét előidézni a fog nekű.” Akkor viszont miért maradtak fenn a temerini néphitben táltosokként, kérdezheti az olvasó, anélkül, hogy világossá válna előtte a táltos alakja ebben a gyűjteményben.

Különös figyelmet érdemel a népi gyógyítás sokféle praktikája, mind az állatoknál, mind az embereknél.

A *Jeles napokat* a farsang utáni „nagybőrt”-tel kezdi bemutatni, gyakran verses betétekkel. Olvashatjuk egy betlehemes játék teljes szövegét, a bögdömetést is részletesen ismerteti. Sőt itt-ott utalást tesz a délszláv kapcsolatokra is pl. az Illés-kultusz főleg a délszlávok körében virágzik, vagy a háromkirályok napjához fűződő szokást „A szerbeknél idősebbek, a magyaroknál gyerekek csinálták”.

Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokások fejezik be a népszokásokat. Itt is van egy észrevételünk, ami a gyűjtő figyelmét elkerülte: a hazajáró lélekkel kapcsolatos hiedelem. „A hazajáró lélektől egykor igen féltek, s miként a következő hiedelemmondából kiolvasható, igyekeztek távortartani” — írja Csorba Béla. A közölt hiedelemmondából pedig csak az tűnik ki, hogy az elhunyt férj „lelke” hazajött és megijesztve a feleségét, a szomszédnak mondja el, hogy „Hét misét szolgáltatsonak érte”. Szinte lehetetlennek tartom, hogy a hazajáró lélek távortartásának ezt az egy módját ismernék a temeriniek, amikor általánosan elterjedt hiedelem a kulcslyukba dugott fokhagyma, az ajtóhoz támasztott, seprű, az imádság a megholtért stb.

A *Népköltészet* a könyv másik nagy fejezete, népmeséket (16), balladákat (13), népdalokat (26), és vallásos énekeket, népi imákat (5) tartalmaz. A közölt szövegek a gyűjtő szerint méltó képviselői a ma is élő népköltészetnek. A dallamjegyzetek Hajdú Ferenc, Kónya Sándor és Móricz Károly munkái.

Tájszavak, idegen eredetű kifejezések jegyzéke, gazdag jegyzetanyag és válogatott bibliográfia zárja a kötetet.

Az említett megjegyzésektől eltekintve a gyűjtők munkáját csak dicsérni lehet, sajnos, hogy egyes szokások, hiedelmek kimaradtak a gyűj-

teményből (pl. a bandázásról szó sem esik, holott 20—30 évvel ezelőtt igen kedvelt szórakozási forma volt), vagy csak felületesen megemlítve kerültek bemutatásra.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

A KÁPÓ TÁNCA

Aleksandar Tišma: *Kapo*. Nolit, Beograd, 1987

Aleksandar Tišma *A kápó* című legújabb regénye témájában az írói módszereiben is kötődik a szerző korábbi sikeres regényeihez: a *Blahm könyvéhez* és *Az ember árához*. Alapszituációja által azonban *A kápó* élezi ki leginkább a zsidó motívumot, a második világháborúhoz kapcsolódó élménykört. A regény főhőse Auschwitzben kápó volt, vagyis olyan — kedvezményekben részesülő — fogoly, aki társait fenytve irányította a kényszermunkát. Az írói elképzelés sarkitottsága ellenére a mű nem éri el a korábbiak művészi hitelességét.

Tišma elbeszélő módszere történetelvű, de igyekszik szétfeszíteni a realista hagyományok határait. A történet a tényyszerűsége alapul; történelmileg és földrajzilag azonosítható tények képezik egy „személyes történelem”, egy „belső történet” „imaginárius rekonstrukciójának” (Srba Ignjatović) hátterét. E rekonstrukció az emberi tudat vibrációit követve általában fragmentumszerű, szaggatott, és időbeli ingázás, sőt inverzió jellemzi. A regény kezdete a kifejtettel ismert meg bennünket (akár csak *Az ember árában*), s a jelenből, 1983-ból kezdi el visszafelé gombolyítani a szálakat. Vilko Lamian, az egykori kápó megtalálni véli Helena Lifkát, akit annak idején a haláltáborban nemi kapcsolatra kényszerített. A „személyes történelem” rekonstrukciója folyamán visszahatólunk a főhős gyermekkoráig, amikor tudatában már kezd kibontakozni a zsidó lét, a különbözőség bélyegének jelentősége. Az író egy kényszerű és drasztikus önelidegenedést vázol fel, melyben a zágrábi egyetemista fiú képes felszámolni a zsidó lányhoz fűződő nemes szerelmi kapcsolatát, s magára kényszeríteni egy formális, üres viszonyt. Az önmaga ellen fordított ember ábrázolása, a csírájában máris felbukkanó kápó torz vonásai azonban nem meggyőzőek a háború előtti időszakban. A szerző ugyan igyekszik motiválni a fiatalember önmegszégyenítő alakoskodását, önmaga zsidóságától való menekülését, de e nagyfokú eltorzulás nem tárulkozik fel előttünk kellő életteljességgel, ezért konstruáltak tűnik.

A műnek egyetlen valódi hőse van, a főszereplő. Formailag nem én-regény *A kápó*, mert (kivéve a [következetesen alkalmazott, egyes szám első személyű beszúrásokat). Vilko Lamian látószögébe helyezkedve egy semleges szerzői narrátor közvetíti/a történeteket. Az első személyben írt rövid bekezdések mindig megrázó, lélekbe nyilalló rész-